

ΣΥΣΤΗΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Πιλήσης Θεοδόσιος

Κλινικός Κοινωνικός Λειτουργός, thepilisis@yahoo.gr

Περίληψη

Στην σύγχρονη εποχή, ένα άτομο πρέπει να τοποθετείται στο πλέγμα της οικογένειας και των ομάδων στα οποία ανήκει και στις ευρύτερες κοινότητες στις οποίες ζει. Ένα τεράστιο πλήθος από περιβαλλοντικούς παράγοντες μπορεί να επηρεάσει την λειτουργικότητα του ανθρώπου. Σε αυτές τις συνθήκες το μοντέλο που χρειάζεται να αξιοποιηθεί είναι το συστημικό. Στόχος του παρόντος άρθρου είναι να αναδείξει τη σημασία της συστημικής θεωρίας και θεραπείας στην άσκηση της Κοινωνικής Εργασίας αλλά και στα ευρύτερα συστήματα Κοινωνικής Πολιτικής.

Λέξεις Κλειδιά: *Συστημική Θεωρία, Θεραπεία, Κλινική Κοινωνική Εργασία*

1. Εισαγωγή: Η διαμόρφωση της συστημικής θεωρίας

Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, στις αρχές της δεκαετίας του '40, σε μια σειρά διαλέξεων και παρουσία ηγετικών φυσιογνωμιών του επιστημονικού κόσμου (μηχανικών, μαθηματικών και κοινωνικών επιστημόνων), προτείνεται το λεγόμενο κυβερνητικό μοντέλο, που τονίζει μεταξύ άλλων τη μελέτη της επικοινωνίας σε σχέση με τη ρύθμιση και τον έλεγχο μέσω της ενεργοποίησης των μηχανισμών ανάδρασης (Γεωργιάδης, 2000).

Ο Nobert Wiener (1948), μαθηματικός και πρωταγωνιστής στην εξέλιξη των υπολογιστών, προτείνει τον όρο Cybernetics και χρησιμοποιεί την ελληνική λέξη Κυβερνητική, που παραπέμπει στη διακυβέρνηση του σκάφους από τον κυβερνήτη του. Έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στον τρόπο που επηρεάζουν η επικοινωνία και οι μηχανισμοί ανάδρασης τα απλά και τα σύνθετα συστήματα.

Στη δεκαετία του '50, γεννιέται το συστημικό παράδειγμα στις ψυχοθεραπείες. Ο Kuhn (1970), στη θεωρία των επιστημονικών επαναστάσεων, αναφέρεται στην επανεξέταση και επανανάγνωση των μεθόδων που χρησιμοποιεί ένας επιστημονικός κλάδος όταν εμφανιστεί μια νέα μέθοδος και θεωρία. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι συντελείται μια «επιστημονική επανάσταση». Σύμφωνα με τη γνώμη πολλών ψυχοθεραπευτών από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού, μια τέτοια επανάσταση συνέβη στη ψυχοθεραπεία τα χρόνια αυτά με την εμφάνιση της συστημικής ψυχοθεραπείας (Goldenberg & Goldenberg, 2000).

Ωστόσο, κατά κύριο λόγο η συστημική θεωρία και ψυχοθεραπεία βασίζεται στην Γενική Θεωρία των Συστημάτων του Von Bertalanffy (1971). Πρόκειται για μία βιολογική θεωρία στην οποία υποστηρίζεται ότι όλοι οι οργανισμοί είναι συστήματα τα οποία απαρτίζονται από υποσυστήματα, που με τη σειρά τους αποτελούν μέρος υπερσυστημάτων. Ένα σύστημα, ορίζεται ως ένα σύνολο στοιχείων, τα οποία σχηματίζουν ένα διατεταγμένο σχετιζόμενο και λειτουργικό σύνολο. Τα στοιχεία αυτά πρέπει να είναι ικανά να εκπληρώνουν συγκεκριμένους στόχους, να ενεργοποιούνται και να φέρουν εις πέρας κάποιο σκοπό (Payne, 2000. Δημοπούλου - Λαγωνίκα, 2006). Τα συστήματα έχουν όρια και είναι αυτοσυντηρούμενα (Σταλίκας, 2005).

Ο άνθρωπος, είναι μέρος μιας κοινωνίας και αποτελείται από βασικές λειτουργικές μονάδες, τα κύτταρα, αυτά με τη σειρά τους αποτελούνται από τα άτομα τα οποία αποτελούνται από μικρότερα σωματίδια. Η θεωρία αυτή εφαρμόζεται σε κοινωνικά συστήματα, όπως οι ομάδες, οι οικογένειες και οι κοινωνίες, καθώς επίσης και σε βιολογικά συστήματα (Payne, 2000).

Η συστημική άποψη δίνει έμφαση στη θεώρηση των προβλημάτων πέρα αυτού που πιστεύει το άτομο, ως πολύπλοκα και συσχετιζόμενα. Θεωρεί ως βασικές έννοιες αυτές της ολότητας, της σχέσης και της ομοιόστασης. Σύμφωνα με τη συστημική θεωρία, η ολότητα, σημαίνει ότι τα στοιχεία ή τα μέρη ενός συστήματος δημιουργούν ένα σύνολο (entity) που είναι μεγαλύτερο από τα προστιθέμενα ξεχωριστά μέρη. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή κανένα σύστημα δεν μπορεί να κατανοηθεί επαρκώς ή να διερευνηθεί ολοκληρωμένα εάν δεν έχει διασπαστεί από τα μέρη που το αποτελούν (Roberts, 1990. Hanson, 1995).

Η έννοια της σχέσης στη συστημική θεωρία διατείνεται ότι ο τρόπος και η δομή (structure) των στοιχείων ενός συστήματος είναι τόσο σημαντικά όσο και τα ίδια τα στοιχεία που το απαρτίζουν (Δημοπούλου - Λαγωνίκα, 2006). Σύμφωνα, με τη θεωρία της ομοιόστασης (homeostasis) όλα τα ζωντανά συστήματα επιζητούν τη διατήρηση ισορροπίας ώστε να διαφυλάξουν το σύστημα. Η

κεντρική υπόθεση που διέπει τις συστημικές παρεμβάσεις, είναι ότι το άτομο δεν πρέπει να εξετάζεται αποκομμένο από τον «κόσμο» στον οποίο ζει, αφού αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του. Για αυτό και οι συστημικές παρεμβάσεις σχεδιάζονται με γνώμονα την υπόθεση ότι ένα σύστημα δεν αλλάζει εάν δεν αλλάξει το άτομο, και το άτομο δεν αλλάζει εάν δεν αλλάξει το σύστημα. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορεί να γίνει διάκριση μεταξύ των μονάδων ενός συστήματος, καθώς κάθε μέλος επηρεάζει το άλλο και η αλλαγή του ενός επηρεάζει και τα υπόλοιπα (Σταλίκας, 2005. Δημοπούλου - Λαγωνίκα, 2006).

2. Συστημικές προσεγγίσεις στην κοινωνική εργασία

Ο όρος «συστημική», χρησιμοποιείται γιατί δίνεται μια ευρύτερη έννοια στις παρεμβάσεις εκείνες που βασίζονται στη Γενική Θεωρία Συστημάτων του Ludwig von Bertalanffy και στην Κυβερνητική του Norbert Wiener, την οποία όρισε ο ίδιος ως την «επιστήμη της επικοινωνίας και του ελέγχου». Η προσέγγιση αυτή άρχισε και είναι κατά κύριο λόγο γνωστή στην Οικογενειακή Θεραπεία. Αλλά σήμερα εφαρμόζεται και σε άλλα πλαίσια, όπως είναι η Συζυγική Θεραπεία και η Κοινωνική Εργασία (Φατούρου – Χαρίτου, 2006).

Σύμφωνα με τις βασικές αρχές της Γενικής Θεωρίας Συστημάτων, τα άτομα, οι οικογένειες και άλλες κοινωνικές ομάδες είναι συστήματα βιοψυχοκοινωνικά. Οι ψυχοκοινωνικές, οι βιολογικές και φυσικοχημικές δομές και διεργασίες τους είναι μεν ξεχωριστές, αλλά αλληλένδετες. Επιπλέον, όμως, τα έμβια συστήματα είναι πολυεπίπεδα. Η εσωτερική τους δηλαδή διάταξη είναι ιεραρχημένη. Με άλλα λόγια, οι ψυχοκοινωνικές διεργασίες οι οποίες ανήκουν σε ανώτερο ιεραρχικό επίπεδο σε μεγάλο βαθμό καθορίζουν τις βιολογικές και φυσικοχημικές διεργασίες ολόκληρου του βιοψυχοκοινωνικού συστήματος. Έτσι από την πολυπαραγοντική αντίληψη που δεν επιτρέπει να αξιολογηθεί το πόσο καθοριστικός είναι ένας παράγοντας συγκρινόμενος με άλλους, οδηγούμαστε στην ιεραρχική αντίληψη. Για παράδειγμα, οι νοητικές λειτουργίες του ατόμου οι οποίες αφορούν το πώς αντιλαμβάνεται το ίδιο το άτομο τον εαυτό του, τη σχέση του με τους άλλους και τη ζωή σε μεγάλο βαθμό καθορίζουν την οργανική του λειτουργία (Κατάκη, 1997).

Η συστημική προσέγγιση, δεν ταυτίζεται με την ποικιλία των τεχνικών που χρησιμοποιούν οι επαγγελματίες για να επιτύχουν αλλαγή στην σύστημα. Όπως κάθε άλλη συμβουλευτική προσέγγιση, η συστημική είναι ένα εργαλείο ανάλυσης που μας βοηθά να κατανοήσουμε τον κόσμο, τους εξυπηρετούμενους και τη σχέση τους με τον κοινωνικό λειτουργό. Η «γραμμική αιτιότητα», που αντιμετωπίζει τις καταστάσεις με βάση το σχήμα ΑΙΤΙΑ – ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ, θεωρεί ότι για κάθε γεγονός τη συμπεριφορά υπάρχει πάντα μια και μόνον αιτία που την προκαλεί. Σε αντίθεση με αυτό τον τρόπο θεώρησης του προβλήματος, η «κυκλική αιτιότητα», εστιάζει στο «σύνολο» (σύστημα) του οποίου τα μέρη δεν είναι δυνατόν να γίνουν κατανοητά παρά ως επιμέρους λειτουργίες του (Κανδυλάκη, 2001).

Αναλυτικότερα, τα μοντέλα της συστημικής και οικολογικής θεώρησης που χρησιμοποιούνται στην Κοινωνική Εργασία είναι:

- **Το οργανισμικό μοντέλο**
- **Το δομικό μοντέλο**
- **Το στρατηγικό μοντέλο**
- **Το οικολογικό μοντέλο.**

Το οργανισμικό μοντέλο, βασίζεται στην ιδέα του «κοινωνικού οργανισμού», η οποία αναφέρεται σε μια ομάδα ανθρώπων που συνεργάζονται και οργανώνουν τις προσπάθειές τους για να επιτύχουν αυτούς τους σκοπούς. Οι οικογένειες λοιπόν ως οργανισμοί έχουν σκοπούς, τους οποίους προσπαθούν να επιτύχουν. Αξιολογούν τους εαυτούς τους και αξιολογούνται από την κοινωνία σύμφωνα με την ικανότητά τους να επιτύχουν αυτούς τους σκοπούς. Η οικογενειακή δομή αναπτύσσεται γύρω από οκτώ περιοχές της οικογενειακής ζωής, οι οποίες πρέπει να αξιολογηθούν προκειμένου το επικοινωνιακό σύστημα και οι ρόλοι των μελών να γίνουν κατανοητοί. Οι περιοχές αυτές είναι:

- i. Καταμερισμός εργασίας μέσα στην οικογένεια.
- ii. Κατανομή δύναμης και εξουσίας στην οικογένεια.
- iii. Επικοινωνία μεταξύ των μελών της οικογένειας.
- iv. Όρια της οικογένειας.
- v. Τρόποι σχέσεων με άλλες ομάδες και ιδρύματα – οργανισμούς.
- vi. Τρόποι με τους οποίους λαμβάνουν και δίνουν ψυχολογική υποστήριξη τα μέλη της οικογένειας.
- vii. Τελετουργίες και σύμβολα.
- viii. Σειρά προσωπικών ρόλων.

Το μοντέλο αυτό δεν θεωρείται ότι είναι η κατάλληλη προσέγγιση σε όλες τις περιπτώσεις γιατί τα προβλήματα που τα άτομα φέρουν στους κοινωνικούς λειτουργούς δεν είναι νοητά ως οικογενειακές διαταραχές περισσότερο από ότι είναι νοητικά ως ενδοψυχικές διαμάχες (Briar, 1964).

Το δομικό μοντέλο, έχει κατά κύριο λόγο αναπτυχθεί από τον Minuchin και άλλους αποκαλούμενους δομιστές. Βασικές έννοιες αυτής της θεωρίας είναι οι όροι υποσύστημα – υποσυστήματα μέσα στο οικογενειακό σύστημα και οι λειτουργίες που επιτελούν καθώς και τα όρια αυτών των υποσυστημάτων. Ο Minuchin αναλύοντας το σύστημα της οικογένειας το διαιρεί σε τέσσερα υποσυστήματα όπως το συζυγικό υποσύστημα, το γονεϊκό υποσύστημα, το αδελφικό υποσύστημα και αυτό των γονιών – παιδιών υποσύστημα. Τα υποσυστήματα αυτά δημιουργούνται καθώς η οικογένεια αναπτύσσεται. Είναι κατανοητό ότι το πρώτο υποσύστημα που δημιουργείται είναι αυτό των συζύγων και η έλευση του παιδιού – παιδιών δημιουργεί τα υπόλοιπα τρία. Τα υποσυστήματα εκπληρούν συγκεκριμένες λειτουργίες και τα όρια τους πρέπει να είναι σαφή και ευδιάκριτα (Minuchin, 2000).

Το στρατηγικό μοντέλο, ο Haley επισημαίνει ότι η οικογένεια είναι ένα σύστημα όπου οι πράξεις και οι αντιδράσεις ενός μέλους επιδρούν στις πράξεις και τις αντιδράσεις των άλλων μελών της οικογένειας. Δίνει έμφαση στο κοινωνικό περιεχόμενο των ανθρώπινων προβλημάτων όπως επίσης και στην πολυεπίπεδη γενεαλογική φύση της οικογενειακής λειτουργίας. Η άποψη της πολυγενεαλογικής υποδεκνύει ότι οι τρόποι επικοινωνίας μεταφέρονται «από γενιά σε γενιά», αλλά πρέπει συνεχώς να ενισχύονται εάν πρόκειται να συνεχιστούν. Να σημειωθεί ότι ο κοινωνικός λειτουργός κυρίως κλινικός, γίνεται «στρατηγικός» επειδή έχει όλη την ευθύνη, ελέγχει τη σχέση και είναι αυτός που αποφασίζει πώς θα προχωρήσει η θεραπεία (Haley, 1971). Και ενώ η Satir (1972, 1989) δίνει ιδιαίτερη προσοχή στα συναισθήματα, ο Haley σχεδόν τα αγνοεί, διευκρινίζοντας ότι όταν η συμπεριφορά αλλάξει τότε και τα συναισθήματα θα αλλάξουν. Έτσι λοιπόν τα συναισθήματα δεν αποτελούν ουσιώδες μέρος της θεραπείας.

Το τέταρτο μοντέλο που αναλύεται είναι το **οικολογικό – συστημικό**. Η οικολογική προσέγγιση προήλθε από τη διαπίστωση ότι οι περιβαλλοντικοί παράγοντες είναι τόσο σημαντικοί όσο και οι εσωτερικοί στη δημιουργία των προβλημάτων ενός ατόμου. Για την κοινωνική εργασία η οικολογία είναι μια πολύ χρήσιμη άποψη – παρά την παλιά ιατροκεντρική της θέση – διότι πάντοτε η κοινωνική εργασία θεωρούσε υποχρέωση της να προσφέρει βοήθεια όχι μόνο σε ανθρώπους αλλά και στη δημιουργία ενός ανθρώπινου και υγιούς περιβάλλοντος. Η προσέγγιση αυτή θεωρεί τα ανθρώπινα όντα και το περιβάλλον τους ως αλληλοσυμπληρούμενα. Σύμφωνα με τις απόψεις των Germain & Gitterman, η ανθρώπινη οικολογία ζητά να θεωρούνται τα ανθρώπινα όντα μέσα στην εξελικτική οικολογική και κοινωνική ολότητα της οποίας είμαστε μέρος. Τα ανθρώπινα όντα αλλάζουν το φυσικό και κοινωνικό τους περιβάλλον μέσω διεργασιών συνεχούς και αμφίροπης προσαρμογής (Payne, 2000. Δημοπούλου - Λαγωνίκα, 2006).

Είναι αναγκαίο να τονιστεί ότι η χρήση του οικολογικού μοντέλου είναι πολύ πιο κοντά στην κοινωνική εργασία από ό,τι τα άλλα συστημικά μοντέλα που έχουν συζητηθεί, όπως το δομικό, το στρατηγικό και το οργανισμικό. Με άλλα λόγια το μοντέλο αυτό «πάει» περισσότερο στην κοινωνική εργασία. Και αυτό επειδή ο κοινωνικός λειτουργός προτρέπεται να αξιολογήσει τα άτομα, την οικογένεια και το χώρο μέσα στον οποίο υπάρχουν ολοκληρωμένα (ολιστικά), λαμβάνοντας υπόψη ψυχολογικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες και την υπάρχουσα σχέση και αλληλεξάρτηση μεταξύ τους (Δημοπούλου - Λαγωνίκα, 2006).

4. Συστημική οικογενειακή θεραπεία

4.1 Η οικογένεια ως σύστημα

Σύμφωνα με τον Εθνικό Οργανισμό Κοινωνικών Λειτουργιών των Η.Π.Α., η οικογένεια αποτελεί μια ομάδα δύο ή περισσότερων ατόμων που αυτοπροσδιορίζονται ως οικογένεια, και κατά τη διάρκεια της ζωής τους αναλαμβάνουν υποχρεώσεις που είναι ευρύτερα αποδεκτές και συνιστούν ουσιώδη συστατικά των οικογενειακών συστημάτων.

Σύμφωνα με την κοινωνική λειτουργό και «γιαγιά» της οικογενειακής θεραπείας, Virginia Satir, η οικογένεια είναι μια συνεκτική ομάδα που στηρίζεται σε λειτουργίες οι οποίες ενισχύουν αμοιβαία η μία την άλλη και που αποβλέπει στην ικανοποίηση των σεξουαλικών και γενετήσιων αναγκών και στη μετάδοση των πολιτισμικών αξιών. Στόχος της είναι η ανατροφή, η υποστήριξη και η καθοδήγηση των μελών της.

Ο Αλέξανδρος Ζαφείρης, επίσης κοινωνικός λειτουργός, αναφέρει ότι η οικογένεια είναι μια ομάδα τριών ή περισσότερων μελών, η οποία χαρακτηρίζεται από τον καταμερισμό της εργασίας, τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και την ιεραρχία της εξουσίας. Τα στοιχεία αυτά φαίνονται στην εφαρμογή των ρόλων που αναλαμβάνουν τα μέλη της (Ζαφείρης, Ζαφείρη & Μουζακίτης, 1999).

Τα τελευταία χρόνια, οι ειδικοί της οικογενειακής θεραπείας παροτρύνουν τους θεραπευτές του κλάδου να χρησιμοποιούν τις έννοιες της συστημικής θεωρίας προκειμένου να κατανοήσουν καλύτερα την οικογένεια. Υποστηρίζουν ότι η συστημική θεωρία αποτελεί ένα θεωρητικό πλαίσιο ερμηνείας του τρόπου λειτουργίας της οικογένειας και προσφέρει στους ειδικούς του κλάδου μια βάση για ακριβείς, ουσιαστικές και πρακτικές στρατηγικές που μπορούν να εφαρμοστούν στην θεραπευτική διεργασία (Brown & Christensen, 1986).

Η οικογένεια στο θεωρητικό αυτό πλαίσιο είναι ένα ζωντανό, ανθρώπινο, ανοικτό, δυναμικό σύστημα που αυτό – ρυθμίζεται, αυτό – οργανώνεται και τα μέλη της αλληλεπιδρούν και αλληλοσχετίζονται (Δεκλερής, 1986).

Στη Θεωρία των Γενικών Συστημάτων, η οικογένεια αποτελεί ένα σύστημα αλληλεπιδράσεων μεταξύ των ατόμων – μελών της, που διατηρείται σταθερό (ομοιόσταση) με την επανάληψη των ίδιων επιδράσεων φυσιολογικών ή παθολογικών του ενός ατόμου πάνω στο άλλο. Οι Θεωρίες της Ανθρώπινης Επικοινωνίας, αναφέρονται στη σχέση λέξεων μεταξύ τους, σχέση της σημασίας τους, σχέση λέξεων και συμπεριφοράς, συμμετρική ή συμπληρωματική επικοινωνία κτλ (Μάνος, 1997).

Η οικογενειακή θεραπεία, υιοθετεί την άποψη ότι οι ερμηνείες και οι λύσεις των προβλημάτων που οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν μπορούν να αναζητηθούν, μόνο αν γίνουν κατανοητές οι σχέσεις τους με άλλους σημαντικούς γι' αυτούς ανθρώπους, στο παρελθόν και το παρόν (Κανδυλάκη, 2001).

Η οικογένεια ως σύστημα, διακρίνεται για τους κώδικες συμπεριφοράς της, τους ρόλους των μελών, τις αξίες και το σκοπό της (Κατάκη, 1992, 1994, 1997). Η οικογένεια ως ανοικτό σύστημα έχει όρια διαπερατά για να δέχεται πληροφορίες, έχει ιεραρχία στα επίπεδα της οργάνωσής της και αλλάζει συνεχώς ανάλογα με τη ροή πληροφοριών που δέχεται. Η διακίνηση πληροφοριών στα μέλη ενός συστήματος είναι μια σημαντική λειτουργία, απαραίτητη για την αλλαγή και την ικανοποίηση των αναγκών των μελών του συστήματος. Η λειτουργία αυτή λέγεται ανατροφοδότηση (Watzlawick, 1986).

4.2 Θεραπευτικές τεχνικές

Στο διάστημα των 4 περίπου δεκαετιών συστημικής προσέγγισης στο χώρο της θεραπείας της οικογένειας και ανάλογα με τη σχολή (Δομολειτουργική, Στρατηγική Θεραπείας, ή του Μιλάνου του '70), χρησιμοποιήθηκαν διάφορες τεχνικές (το «παράδοξο», «αναπλαϊσίωση», το «αντιπαράδοξο», «θετική σημασιοδότηση», «συνταγή συμπτώματος», «συγκράτηση αλλαγής» κ.ά.) (Κωτσίδα, 1994. Τομαράς, 1994).

Στη Δομική Θεραπεία Οικογένειας (Minuchin, 1981, 2000) η έμφαση δινόταν στην εγγύτητα/απόσταση μεταξύ των μελών της οικογένειας, στα όρια, τη δομή και την ιεραρχία της. Οι τεχνικές παρέμβασης αποσκοπούσαν στην αποδόμηση, αποσταθεροποίηση ή την ενδυνάμωση της οικογενειακής ψυχοσυναλλαγής της οικογένειας μέχρι να διαφοροποιηθούν τα μέλη ή να βρεθούν οι κατάλληλες αποστάσεις ανάμεσα στα μέλη.

Στη Σχολή της Στρατηγικής Θεραπείας Οικογένειας (Haley, 1976. Watzlawick, 1986) ο θεραπευτής προσδιορίζει τον τελικό στόχο και σχεδιάζει τις παρεμβάσεις του με τεχνικές παρέμβασης που εστιάζουν στο «εδώ και τώρα» της οικογένειας. Οι τεχνικές της αναπλαϊσίωσης και του παράδοξου, που κυρίως χρησιμοποιούνται, στοχεύουν στην υπερνίκηση της ομοιοστατικής τάσης της οικογένειας.

Η Σχολή του Μιλάνου στη δεκαετία του '70, αναθεώρησε σε κάποιο βαθμό το στόχο παρέμβασης εισάγοντας στις τεχνικές τις κυκλικές ερωτήσεις, την ουδετερότητα του θεραπευτή και επιτρέποντας την τροποποίηση της αρχικής συστημικής υπόθεσης (Palazzoli, Boscolo, Checcin, Prata, 1978).

Στο σημερινό συνθετικό μοντέλο, ο θεραπευτής στρέφεται στη διαδικασία, στις αφηγήσεις ζωής που του δίνουν τη δυνατότητα να πάρει όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες και να χρησιμοποιήσει τεχνικές από διαφορετικές σχολές της συστημικής σκέψης ανάλογα με την περίπτωση (Eklaïm, 1994).

Οι οικογενειακοί θεραπευτές του συνθετικού κυρίως μοντέλου, για να οδηγήσουν τα πράγματα προς τη θεραπευτική διέξοδο, χρησιμοποιούν τρεις συγκεκριμένες τεχνικές:

- Το Γενεόγραμμα. Αναπαριστά το γενεαλογικό δέντρο της σημερινής οικογένειας και μας δίνει τη δυνατότητα να ερευνήσουμε την ιστορία των προηγούμενων γενεών: η υπενθύμιση των σημαντικών οικογενειακών γεγονότων οδηγεί πολλές φορές στην έντονη συνειδητοποίηση του επαναληπτικού χαρακτήρα που έχει η οικογενειακή ιστορία.
- Η δημιουργία της Οικογενειακής Φωτογραφίας. Είναι μια μη λεκτική (με στάσεις) «σκηνοθετημένη» αναπαράσταση των δεσμών που υπάρχουν μέσα στην οικογένεια:

αποστάσεις, σχέσεις εξουσίας, συγκρούσεις και συμμαχίες ανάμεσα στα μέλη, περιγράφονται με αυτό τον τρόπο.

- Οι Θεραπευτικές Εργασίες είναι οδηγίες που προτείνουν οι θεραπευτές και εκτελούνται είτε εκτός είτε κατά τη διάρκεια των συνεδριών. (Ανζέλ & Μασέ, 2006).

4.3 Το πλαίσιο και οι κανόνες

Ο συστημικός μηχανισμός δίνει ιδιαίτερη προσοχή στις λεκτικές και μη λεκτικές εκδηλώσεις των συμμετεχόντων, δηλαδή των μελών της οικογένειας που πηγαίνουν για θεραπεία. Για την καλύτερη ποιότητα της παρατήρησης και της θεραπευτικής εργασίας, οι συνεδρίες συχνά μαγνητοσκοπούνται και η αίθουσα διαθέτει συνήθως έναν μονόδρομο καθρέφτη. Ανάλογα με τις οικογενειακές δυσκολίες που υπάρχουν, οι θεραπευτές προτείνουν συνήθως μια θεραπεία ορισμένης ή αόριστης διάρκειας. Οι συνεδρίες γίνονται κάθε τρεις ή τέσσερις εβδομάδες και κρατούν μία ή μιάμιση ώρα. Η θεραπεία ολοκληρώνεται όταν ανάμεσα στα διάφορα μέλη της οικογένειας αποκατασταθεί μια νέα ισορροπία και κάθε ένα από αυτά ανακτήσει το προσωπικό δυναμικό του (συναισθηματικό, γνωσιακό, επαγγελματικό, κ.λπ.).

Οι οικογενειακοί θεραπευτές συνεργάζονται συνήθως στη θεραπεία. Στη συνεδρία συμμετέχουν δύο θεραπευτές, ο ένας μέσα στην αίθουσα και ο άλλος πίσω από τον μονόδρομο καθρέφτη. Αυτό επιτρέπει να επεξεργαστούν από κοινού την ιστορία της οικογένειας: ενώ ο ένας γίνεται μάρτυρας των συναισθηματικών μεταβολών της οικογένειας, ο άλλος μπορεί να διατηρήσει τις αποστάσεις του και να παραμείνει «αντικειμενικός» (Ανζέλ & Μασέ, 2006).

Στη συνεδρία ο θεραπευτής αξιολογεί συνεχώς τη θεραπευτική αξία του πλαισίου που δημιουργεί με την οικογένεια. Το θεραπευτικό πλαίσιο έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

1. Τα μέλη της οικογένειας βιώνουν την ενσυναίσθηση του θεραπευτή σε τέτοιο βαθμό που τον εμπιστεύονται και του επιτρέπουν να διερευνά το σύστημα των νοημάτων τους.
2. Τόσο ο θεραπευτής, όσο και τα μέλη της οικογένειας νιώθουν ότι υπάρχει δυνατότητα αλλαγής.
3. Ο θεραπευτής θέλει να μάθει περισσότερα για τα μέλη της οικογένειας και υποβάλλει ιδέες για την κατεύθυνση που πρέπει να ακολουθήσει η συνεδρία.
4. Ο θεραπευτής και η οικογένεια αισθάνονται ότι υπάρχει ανταλλαγή νέων πληροφοριών και διερεύνηση νέων εδαφών.
5. Η οικογένεια μέσω της συνεδρίας συνειδητοποιεί ότι η συμπτωματική συμπεριφορά και η απόπειρα εξάλειψής της συνδέονται με τις βαθύτερες πεποιθήσεις τους (Σταλίκας, 2005).

4.4 Οι θεραπευτικοί στόχοι

Η βασική υπόθεση της οικογενειακής θεραπείας είναι ότι ένα μέλος μιας οικογένειας που αντιμετωπίζει προβλήματα που συνδέονται με την οικογενειακή του ζωή δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί ξεχωριστά από την οικογένειά του. Οι κύριοι στόχοι της θεραπείας οικογένειας είναι η επικοδομητική έκφραση των συναισθημάτων και η καθιέρωση κανόνων τους οποίους τα μέλη της οικογένειας συμφωνούν να ακολουθήσουν (Sdorow, 1993).

Βασικός στόχος του συστημικού ψυχοθεραπευτή είναι να δημιουργήσει μια θεραπευτική σχέση με το σύστημα τέτοια που να γίνει και ο ίδιος μέλος του. Συγκεκριμένα, επικοινωνεί και έρχεται σε επαφή με κάθε μέλος του συστήματος, επικυρώνοντας και εξισορροπώντας τη θέση του καθενός στη θεραπευτική διαδικασία. Χρειάζεται να γίνει αποδεκτός από όλα τα μέλη του συστήματος ώστε να νιώσουν ελεύθερα και να επικοινωνούν μαζί του. Σκοπός του θεραπευτή είναι να κατανοήσει σε βάθος τις δυναμικές, τους κανόνες και τους ρόλους που χαρακτηρίζουν το σύστημα. Ο θεραπευτής συστημικής προσέγγισης, θέτει ως στόχους, την ανάπτυξη λειτουργικών μορφών συμπεριφοράς και επικοινωνίας, καθώς και την εγκαθίδρυση σαφών ορίων και ιεραρχίας μέσα στο σύστημα (Σταλίκας, 2005).

5. Επίμετρο

Η συστημική θεωρία δεν μένει στο απυρόβλητο. Ο Payne (2000) στο βιβλίο του *Σύγχρονη Θεωρία της Κοινωνικής Εργασίας*, δίνει μια συνοπτική περίληψη των προβλημάτων που υπάρχουν στις θεωρίες αυτές αναφερόμενος στους Forder (1976), Mancoske (1981), Siporin (1980), Leighninger (1978), Evans (1976) και Devore (1983). Γενικότερα, θεωρείται ότι η συστημική προσέγγιση είναι περιγραφική και δεν εξηγεί γιατί συμβαίνουν αυτά που συμβαίνουν και γιατί υπάρχουν οι συνδέσεις στα διάφορα επίπεδα της κοινωνίας και της συμπεριφοράς του ατόμου. Ακόμα οι επικριτές

ισχυρίζονται ότι η συστημική θεωρία δεν μας επιτρέπει να ελέγχουμε τις επιπτώσεις των παρεμβάσεων σε ένα σύστημα, επειδή δεν γνωρίζουμε πώς αλληλεπιδρά κάθε μέρος του με τα υπόλοιπα, ενώ στην πράξη αυτό δεν φαίνεται.

Ωστόσο, η συστημική θεωρία και οι εφαρμογές της στη θεραπεία της οικογένειας και στην αντιμετώπιση προβλημάτων στο σχολείο κερδίζουν έδαφος τα τελευταία χρόνια ως η παρέμβαση επιλογής για σύνθετες περιπτώσεις. Για πολλούς ειδικούς ψυχικής υγείας, η συστημική προσέγγιση είναι η μόνη που μπορεί να προσφέρει συνολική εικόνα της κατάστασης, όσον αφορά τις μεμονωμένες παραμέτρους ενός προβλήματος αλλά και τη σφαιρική αντιμετώπισή του.

Άλλα πλεονεκτήματα των συστημικών παρεμβάσεων στην κλινική άσκηση της Κοινωνικής Εργασίας είναι η κοινωνική και διαπολιτισμική της διάσταση, η θετική αξιολόγησή της σε προγράμματα αντιμετώπισης ψυχοκοινωνικών προβλημάτων ομάδων που ζουν σε συνθήκες φτώχειας αλλά και το ισότιμο πλαίσιο που δημιουργείται μεταξύ κοινωνικού λειτουργού και εξυπηρετούμενου (Trevithick, 2005).

Η συστημική θεραπεία οικογένειας είναι σχεδόν εξίσου αποτελεσματική με την ατομική θεραπεία. Μια ανασκόπηση των μελετών θεραπείας οικογένειας έδειξε ότι τα άτομα που έχουν κάνει οικογενειακή θεραπεία είναι σε καλύτερη κατάσταση από ότι το 76% εκείνων που δεν έχουν κάνει καμία θεραπεία (Markus, Lange & Pettigrew, 1990). Επίσης η οικογενειακή θεραπεία βελτιώνει εξίσου τις σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας και το κάθε μέλος προσωπικά (Hazelrigg, Cooper & Borduin, 1987).

Ο επαγγελματίας κοινωνικός λειτουργός που επιθυμεί να εξοικειωθεί με την οικογενειακή προσέγγιση και να αναλάβει τη θεραπεία οικογένειας μπορεί να επιλέξει ανάμεσα σε διάφορες σχολές, μεθόδους και τεχνικές, αυτές που ταιριάζουν καλύτερα στον ίδιο ως άτομο, στην οικογένεια στην οποία παρεμβαίνει και στην οργάνωση/υπηρεσία στην οποία εργάζεται (Ζαφείρης, Ζαφείρη και Μουζακίτης, 1999, Κανδυλάκη, 2001).

Βιβλιογραφία Ελληνική

1. Ανζέλ, Π. & Μασέ, Λ. (2006). «Το Συστημικό Ρεύμα», στο Ανζέλ Σ. (επιμ.), *Ψυχολογία της Καθημερινής Ζωής*, Αθήνα, Lector, 360 – 363.
2. Γεωργιάδης Δ., (2000). «Συστημική Σκέψη και Πρακτικές στη Θεραπεία με την Οικογένεια», στο Καλαντζή – Αζίζι Α. & Μπεζεβέγκης Η. (επιμ.), *Θέματα Επιμόρφωσης Ευαισθητοποίησης Στελεχών Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 341 – 346.
3. Δεκλερής, Μ. (1986). *Συστημική Θεωρία*, Κομοτηνή, Σάκκουλα.
4. Δημοπούλου – Λαγωνίκα, Μ. (2006). *Μεθοδολογία Κοινωνικής Εργασίας: Μοντέλα Παρέμβασης*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
5. Ζαφείρης Α., Ζαφείρη Ε., Μουζακίτης Χ., (1999). *Οικογενειακή Θεραπεία: Θεωρία και πρακτικές εφαρμογές*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
6. Κανδυλάκη, Α. (2001). *Η Συμβουλευτική στην Κοινωνική Εργασία: Δεξιότητες Επικοινωνίας και Τεχνικές Παρέμβασης*, Αθήνα, Σύγχρονες Ακαδημαϊκές και Επιστημονικές Εκδόσεις.
7. Κατάκη, Χ. (1992). «Ο Έφηβος και οι Αντιφατικές Οικοθεωρίες στη Σύγχρονη Οικογένεια: Εφαρμογές στην Κλινική Πράξη», στο Δραγώνα Θ. & Ντάβου Μ. (επιμ.), *Εφηβεία: Προσδοκίες και Αναζήτηση*, Αθήνα, Παπαζήση.
8. Κατάκη, Χ. (1994). «Αντιφατικά Γνωστικά Συστήματα Αυτοαναφοράς στη Σύγχρονη Οικογένεια: Εφαρμογές στην Κλινική Πράξη», *Τετράδια Ψυχιατρικής*, 45, 47 – 65.
9. Κατάκη, Χ. (1997). *Το Μωβ Υγρό*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
10. Κωτσίδας, Φ. (1994). «Γενική Θεωρία Συστημάτων: Η Επίδραση της στη Θεραπεία Οικογένειας», *Τετράδια Ψυχιατρικής*, 45, 67 – 71.
11. Μάνος, Ν. (1997). *Βασικά Στοιχεία Κλινικής Ψυχιατρικής*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press.
12. Σταλίκας, Α. (2005). *Θεραπευτικές Παρεμβάσεις*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
13. Τομαράς, Β. (1994). «Συστημική Θεραπεία Οικογένειας: Η Εξελικτική της Πορεία», *Τετράδια Ψυχιατρικής*, 45, 134 – 142.
14. Φατούρου – Χαρίτου, Μ. (2006). «Ψυχοθεραπευτική πράξη», στο Βοσνιαδου Σ. (επιμ.), *Εισαγωγή στη Ψυχολογία Τόμος Β, Κοινωνική Ψυχολογία, Κλινική Ψυχολογία*, Αθήνα, Gutenberg, 201 – 243.

Ξενόγλωσση

1. Briar, S. (1964). “The Family as an Organization: An Approach to Family Diagnosis and Treatment”, *Social Service Review*, 38.

2. Brown J.H., & Christensen D.N., (1986). "Structural Family Therapy", in Verduin C. (ed.), *Family Therapy: Theory and Practice*, Monterey, CA, Brooks/Cole, 51 – 82.
3. Devore, W. (1984). "Ethic Reality: The Life Model and Work with Black Families", *Social Casework*, 64.
4. Eklaime, M. (1994). «Ο Κονστρουκτιβισμός στον Πραγματικό Κόσμο ή οι Ευθύνες μας ως Θεραπευτών και Ανθρώπων», *Τετράδια Ψυχιατρικής*, 45, 27 – 45.
5. Evans, R. (1976). "Some Implications of an Integrated Model of Social Work Theory and Practice", *British Journal of Social Work*, 6, 177 – 220.
6. Forder, A. (1976). "Social Work and Systems Theory", *British Journal of Social Work*, 6, 24 – 41.
7. Goldenberg I., & Goldenberg H., (2000). *Family Therapy: An Overview*. Brooks/Cole.
8. Haley, J. (1971). *Changing Families*. New York, Grune and Stratton.
9. Haley, J. (1976). *Problem Solving Therapy*. San Francisco, Jossey – Bass.
10. Hanson, B.G. (1995). *General Systems Therapy: Beginning the Wholes*. Washington, DC, Taylor and Francis.
11. Hazelrigg M.D., Cooper H.M., & Borduin C.M., (1987). "Evaluating the Effectiveness of Family Therapies: An Integrative Review and Analysis", *Psychological Bulletin*, 101, 428 – 442.
12. Kuhn, T.S. (1981). *Η Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων*. Σύγχρονα Θέματα.
13. Leighninger, R.D. (1978). "Systems Theory", *Journal of Sociology and Social Welfare*, 5.
14. Mancoske, R. (1981). "Social Perspectives on the Ecological Model". *Journal of Sociology and Social Welfare*, 8, 710 – 732.
15. Markus E., Lange A., & Pettigrew T.F., (1990). "Effectiveness of Family Therapy: A Metanalysis", *Journal of Family Therapy*, 12, 205 – 221.
16. Minuchin, S. (1981). *Families and Family Therapy*, Massachusetts, Harvard University Press.
17. Minuchin, S. (2000). *Οικογένειες και Οικογενειακή Θεραπεία*, επιμ. Αναγνωστόπουλος Φ., Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
18. Payne, M. (2000). *Σύγχρονη Θεωρία της Κοινωνικής Εργασίας*. Επιμ. Θ. Καλλινικάκη, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
19. Satir, V. (1972). *Peoplemaking*. Palo Alto, CA, Science and Behavior Books Inc.
20. Satir, V. (1989). *Πλάθοντας Ανθρώπους*. Αθήνα, Κέδρος.
21. Sdorow, L. (1993). *Ψυχολογία*. 4^{ος} Τόμος Αθήνα, Ηλιάδη.
22. Siporin, M. (1980). "Ecological Systems. Theory in Social Work". *Journal of Sociology and Social Welfare*, 7, 507 – 532.
23. Trevithick, P. (2005). *Social Work Skills, A Practice Handbook*. London, Open University Press.
24. Von Bertalanffy, L. (1971). *General Systems Theory: Foundations, Development, Application*, London, Allen Lane.
25. Watzlawick, P. (1986). *Η Γλώσσα της Αλλαγής*, Αθήνα, Κέδρος.
26. Wiener, N. (1948). *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*, Paris, Hermann.

SYSTEMIC THEORY AND THERAPY IN SOCIAL WORK PRACTICE

Pilisis Theodosios L.S.W.

Clinical Social Worker, thepilisis@yahoo.gr

Abstract

Now days an individual must be located within the context of the family and the groups to which they belong, and of the wider communities in which they live. A wide range of environmental can affect people's functioning. In these conditions the systemic model needs to realize. The aim of this article is to highlight the importance of systems theory and therapy in social work practice and wider social policy.

Key Words: *Systemic Theory, Therapy, Clinical Social Work*